

Journal of Universal History Studies

**16. Yüzyılda Midilli Sancağı'nda Ayrıcalıklı Hizmet Sınıfı Olarak Muaf ve Müsellem
Reaya¹**

**Exempted Persons and Servants as a Privileged Service Class in the Sanjak of Lesbos-
Mtylene (XVI. Century)**

Submission Type: Research Article

Received-Accepted: 29.08.2020/28.09.2020

pp. 148-161

Journal of Universal History Studies (JUHIS) • 3/(Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue) • October • 2020 •

Ayhan Afşin Ünal

Erciyes University, Assistant Professor, Department of History, Kayseri, Turkey

Email: afsin@erciyes.edu.tr

Orcid Number: 0000-0002-4730-2159

Cite: Ünal, A. (2020). 16. Yüzyılda Midilli Sancağı'nda Ayrıcalıklı Hizmet Sınıfı Olarak Muaf ve Müsellem Reaya . Journal of Universal History Studies , 3 (Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue) , 148-161 . DOI: 10.38000/juhis.787741

¹ This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor/ Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir)

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed/ Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Öz

Midilli Adası ve diğer Ege Adaları, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme döneminde, yüz yıla yakın bir süre içinde kesin olarak Türk egemenliği altına alınmışlardır. Midilli Adası'nın 1462 de Fatih zamanında fethi ile Osmanlılar, Ege Denizi'nde mühim bir deniz üssüne sahip olmuşlar, bu suretle Anadolu sahillerinin dış düşmanlardan korunması kısmen temin edilmişti. Ardından hemen kanunlara göre, adanın nüfus sayımı yapılmış ve ekonomik gelir kaynaklarının tespitine başlanmıştır ve bunlar hemen yazılı hale getirilmiştir. Ayrıca Anadolu'dan buraya göçler planlanmış ve Türk aileler de yerleştirilmiş, adanın güvenliği için kale inşa edilmiş ve askeri garnizon oluşturulmuştur. Biz bu çalışmamızda, Osmanlı Arşiv kaynaklarına dayanarak Midilli'de 16. Yüzyılda, halk içinde, adadaki önemli askeri hizmetleri gören, bir nevi geri hizmet sınıfı olan, "muaf ve müselleme reaya" diye adlandırılan, devlet tarafından görevlendirilen ve bu hizmetleri karşılığı vergi vermeyen görevliler hakkında bilgi vermeye çalışacağız. Bu lojistik destek sınıfı, Osmanlı askerî teşkilatında, sefer zamanlarında ordunun top ve cephanelerini taşımak, ordunun geçeceği yolları temizlemek, zahire nakletmek, kale tamiri, tersane hizmeti, köprü inşaatı, maden hizmeti, su arklarının temizlenmesi, liman güvenliği gibi çok önemli görevleri yerine getirmekle görevliydi.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Sancak, Midilli, Ada, Güvenlik.

Abstract

Lesbos Island and other Aegean Islands were definitely under Turkish rule in nearly a century, during the rise of the Ottoman Empire. With the conquest of Lesbos Island in the time of Fatih in 1462, the Ottomans had an important naval base in the Aegean Sea, thus apart from the maintenance of the outer fronts of the Anatolian coast. Afterwards, according to the laws, the census and economic income sources of the island started and were immediately put into writing. In addition, migrations from Anatolia were planned and Turkish borders were placed here, and the castle was built and built for the security of the island. In this study, based on the Ottoman Archive sources, the officials who performed important military services on the island in the 16th century in Lesbos, who were a kind of service class, were written as "exempt and muselleme reaya", were appointed by the state and did not respond to these services. Approximate information we will work. This logistic support class was in charge of fulfilling very important needs in the Ottoman military organization, such as cleaning the army's superior and ammunition, the roads the army would pass through, transporting it to the grain, repairing the fortress, shipyard service, bridge construction, mining service, washing water arcs, and harbor.

Keywords: Ottoman Empire, Sanjak, Mtylene, Island, Security.

Giriş

Türklerin Ege Adaları ile ilgisi Anadolu'nun fethi ile başlamıştır. Malazgirt Zaferi'nden 8-10 yıl sonra Batı Anadolu'da ilk Türk yerleşmelerine tanık olunmaktadır. Nitekim, genç yaşta Anadolu'da tutsak edilen ve uzun süre Bizans sarayında yaşayan Çaka Bey, 1081 yılında, İzmir taraflarında bu bölgeye yeni gelmiş Türkmenleri, beyliği etrafında toplamayı başarmıştı. Bundan sonra da sık sık Ege Adaları'na ve Bizans'a karşı saldırılarda bulundu. Sakız, Rodos ve Sisam'ı ele geçirdiği söylenmektedir. I. Haçlı Seferi sonunda, Batı Anadolu kıyıları yeniden Bizans egemenliğine girince, Türklerin adalarla bağlantısı, geçici bir süre için kesilmiş oldu. Bu bağlantı Türk Beylikleri Dönemi'nde tekrar kurulmuştur. Bu ilişkiler, önceleri sınırlı bir düzeyde iken, Beylikler Dönemi'nde yoğunlaşmıştır. Selçuklular ve Türk Beylikleri Dönemi'nde yapılan akınlar bir yana bırakılırsa, çalışmamızın konusunu oluşturan Midilli Adası ve diğer Ege Adaları, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme döneminde, yüz yıla yakın bir süre içinde kesin olarak Türk egemenliği altına alınmışlardır. Midilli Adası'nın fethi ile Osmanlılar, Ege Denizi'nde mühim bir deniz üssüne sahip olmuşlar, bu suretle Anadolu sahillerinin dış düşmanlardan korunması kısmen temin edilmişti. Aynı zamanda, bu adanın alınması, Sultan II. Mehmet'i (Fatih) yeni bir takım düşüncelere sevk etmiş, nitekim Ege Denizi'nde birçok sömürgeye sahip Venedik ve Cenevizlilerin, deniz hareketlerini kontrol etmek için, kuvvetli bir donanma varlığının şart olduğunu anlamıştı. İşte, bu düşüncelerin gerçekleşmesi için, Sultan II. Mehmet, Midilli seferinden dönüştü, İstanbul'da ve memleketin sair yerlerinde tersaneler tesis edip, büyük gemiler inşa edilmesini emredecektir. Midilli Adası'nın 1462'de Fatih zamanında, Osmanlı hâkimiyetine geçmesi sonucunda, Venediklilerin Ege Denizi'ndeki nüfuzu kısmen sarsılmış, ada, Venedik veya müttefik donanmalarının adayı tekrar ele geçirmek gayesiyle yaptıkları hareketlerden zaman zaman zarar görmüştür. Midilli Adası, fethedilmesinden ve Mahmut Paşa tarafından bir sancak olarak oluşturulmasından itibaren, öncelikle Rumeli Eyaleti'ne dâhil edilmiş ve uzun bir süre bu eyalete bağlı kaldıktan sonra, Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1533 yılında Kaptan Paşa Eyaleti-Akdeniz Adaları Eyaleti (Cezair-i Bahr-i Sefid)'nin, Barbaros Hayrettin Paşa'nın beylerbeyliği idaresinde, oluşturulmasıyla bu yeni eyalete dâhil edilmiştir. Ardından hemen kanunlara göre, adanın nüfus sayımı yapılmış ve ekonomik gelir kaynaklarının tespitine başlanmıştır ve bunlar hemen yazılı hale getirilmiştir. Ayrıca Anadolu'dan buraya göçler planlanmış ve Türk aileler de yerleştirilmiş, adanın güvenliği için kale inşa edilmiş ve askeri garnizon oluşturulmuştur.

Osmanlı askerî teşkilatında, sefer zamanlarında ordunun top ve cephanelerini taşımak, ordunun geçeceği yolları temizlemek, zahire nakletmek, kale tamiri, tersane hizmeti, köprü inşaatı, maden hizmeti gibi vazife ve hizmet sahiplerinin oluşturduğu teşkilat, "*geri hizmet kıtaları*" idi (Uzunçarşılı, 1994, s. 285). Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde geri hizmet kıtalarına fazla ihtiyaç duyulmamıştı. Fakat devletin giderek büyümesiyle birlikte daimî bir ordunun ihtiyaçlarını karşılayacak hizmet kıtalarının da vücuda getirildiği görülmektedir. İlk devirlerde önemli zümreler, askerlik hizmetiyle vazifelendirilerek, raiyyet vergilerinden muaf tutulmuş olan; "*Yaya-müsellemler*", "*Yörük*", "*Canbaz*", "*Cerahor*" ve "*Tatarlar*" ilk olarak geri hizmette görev alanlardı². Bu geri hizmet kıtalarını oluşturan ve raiyyet vergilerini tam ödeyen reaya ile bu vergilerden tamamıyla muaf olan askerî sınıf arasında, raiyyet vergilerini kısmen ödeyen bir gurup vardı ki, kanunlarda bunlar ekseriya "*muaf ve müsellemler reaya*" adı altında toplanıyordu (İnalçık, 1993, s. 52). Müsellemler, bir zamanlar harbe iştirak ederek dövüşmüş olup, sonraları ise sipahi bölüklerinin ihtiyaca kâfi gelmesi üzerine top çeken manda ve öküzlerin, topların alât ve edevâtın muhafazası, kale muhasarası

² Bunlarla ilgili daha geniş bilgi için bkz. İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı İmparatorluğunda Kapıkulu Ocakları I*, Ankara 1984, s.2; Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, Ankara 1989, s.13; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1991, s.13

esnasında metris yollarında ve pusularda topların saklanması, askerın geçeceği yerlerdeki yolların yapılması, köylerin tamir edilmesi, zahire naklinin temin olunması gibi vazifelerle görevlendirilmişlerdi.

Osmanlı toplumunda, reayadan bazı kişiler (kör, sakat, felçli, yaşlı vb.) mazeretleri dolayısıyla veya bazı gruplar, devlet veya kamu adına yaptıkları hizmetleri karşılığında kısmen ya da tamamen avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf tutulabilirlerdi. Bu sınıf, bazı değerlendirmelere göre reaya ile askeriler arasındaki üçüncü bir kategoride yer almakta idi. Bu sınıfın içinde mazeretleri dolayısıyla vergilerden muaf tutulanlar, zaten reayadan hiç bir farkları yoktu. İkinci grup ise, yüklendikleri ağır yükümlülükler karşılığında görevleri süresince reayanın ödediği bazı vergilerden muaf tutuluyorlar ve askeri sınıftan sayılıyorlardı. Ancak bunlar asıl itibariyle vergi mükellefi, idare edilen şehirli, köylü, konargöçer, Müslim veya gayrimüslim reayadan idiler. Reayanın muafiyetleri, onları asıl statülerinden bağımsız kılmıyordu. Hizmetleri sona erince, vergi vermeye devam ediyorlardı. Bununla beraber özellikleri ve ayrıcalıkları itibariyle normal askeri sınıfın da bunlardan farklı yanları vardı. Muaf ve müsellemler reaya, devletin ihtiyacı olan hammadde, malzeme, mühimmat vb. maddeleri temin etmek veya bazı hizmetleri belli şartlarla yerine getirmekle askeri sınıfa dâhil olmuşlardı. Bu arada pek çok reayanın atalarından kalma bir yükümlülükle yürüttükleri oldukları irsi ve zorunlu hizmetler, hürriyeti sınırlandırıcı özellikler taşıyordu

Müsellemelerin Anadolu'dakileri Müslüman ve Rumeli'dekilerin bir kısmı Müslüman ve bir kısmı Hristiyan tebaadan oluşmuştu³. Nitekim 264. numaralı *Midilli Mufassal Tahrir Defteri*'nde, "*Nefs-i Midilli*"de bulunan Rum mahallelerinde, 31 hâne Hristiyan müsellemlerden bahsedilmektedir. Ayrıca Müslüman mahallerinde de 40 hane muaf ve müsellemler vardır (BOA TD 264, s. 73,80). Bunlardan, aşağıda, yaptıkları hizmetlere göre, detaylı bilgi verilmiştir:

Burada göz ardı edilmemesi gereken konu ise, muaf ve müsellemlerin sahip oldukları sosyal statüleridir. Osmanlı Devleti'nde sosyal yapı, vergilendirme esasına göre belirlenmekteydi. Yani, askeriyeyi, reayadan ayıran en önemli özelliklerinden birisiydi. Nitekim Osmanlı Devleti'nde vergi muafiyetinin üç kademesi göze çarpmaktaydı; Devlet hizmetler karşılığında evvela avarızdan, sonra raiyyet vergilerinden ve nihayet şer'i vergilerden muafiyet bağışlardı. Şer'i vergilerden (cizye, aşar) muafiyet, fevkalâde hallerde nâdiren yapılırdı. Sipahi hakkı sayılan ve hemen daima tımara tahsis edilen raiyyet vergilerinden muafiyete, umumiyetle eşkinci yazılan, yani fiilî bir askeri hizmet yüklenen reaya mazhar olabilirdi. Umumiyetle, tatbik olunan en basit muafiyet şekli, avarız-ı divaniyyeden muafiyetti. Raiyyet vergilerinden muaf olanlar, avarızdan da muaf olurlardı. Şer'i vergilerden muaf olanlar, tabii olarak raiyyet vergilerinden ve avarızdan muaf tutulurlardı (İnalçık, 1993, s. 52). Yaya ve müsellemler, yerine getirdikleri askerlik hizmetleri karşılığında raiyyet vergilerinden ve kulluklardan tamamıyla muaf tutulmuşlardır. Nitekim 1548 tarihli *Midilli Sancağı Kanunnâmesi*'nde müsellemlerin muafiyeti şu şekilde dile getirilmektedir:

"Nefs-i Midilli'de vâki' olan otuz bir nefer müsellemler, haraçların edâ ettükten sonra, müsellemler oldukları tarihten, ellerinde bulunan bağları ve bahçeleri ve değirmenleriyle, ziraat olunur yerlerinin öşriyle ve resm-i ganemleriyle ve avarız-ı divanîden ve tekâlif-i örfiyeden mademki, defter-i hakanîde mestûr ve mukayyed olan müsellemler, hizmetlerin eda idüp muaf ve müsellemler olalar ve sonradan aldıkları bağların ve bahçelerin öşürlerinin her kîmin raiyyetinden alırlar ise, gerü raiyyet sipahisine eda ederler."

³ Müsellemelerle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Halime Doğru, *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellem ve Taycı Teşkilatı*, İstanbul 1990.

Ve bunlardan biri fevt olup, yarar oğlu kalıp yerine müsellemler kaydolanup, eline ahkâm-ı şerife erzânî kalına, üslûb-ı mezbûr üzere babasından irsle intikal eden yerlerine mutassarrıf olup ol dahi müsellemler hizmetin eyleye. Ve şöyle ki, müsellemler fevtolanup yerine yarar oğlu kalmayıp veyahud kalan oğluna müsellemler müyesser olmayıp emlaki oğlu elinde kalsa veyahud ahar kimesnelere intikal eyleye, her kangı sipahinin toprağında vaki' olursa, kamun üzere toprak sahibine öşrîn ve rûsumun edâ eyleye.

Ve hariçten her kim müsellemler olursa, müsellemler olduğu tarihten elinde bulunan bağı ve bağçesi ile ve sair emlaki ile üslûb-ı mezbûr üzere müsellemler olup müsellemler hizmetin eyleye ve sonradan ahar kimesnenin ra'iyetinden bağ ve bahçe ve tarla ve asiyyâb ve bunların emsali her ne olursa her kimin ra'iyeti elinden alursa, öşrîn ve rûsumun sipahisine eda eyleye" (BOA TD 264, s. 5).

Buradan da anlaşılacağı üzere, muaf ve müsellemler tasarruflarında bulunan çiftliklerden elde edilen mahsultün öşründen, "resm-i küivare", "resm-i ağnam", "resm-i otlak", "resm-i kışlak" gibi vergilerden de muafıdır. Fakat muaf ve müsellemler olmadan önce aldığı bağın bahçenin öşrünü yine de oranın sipahisine ödemek mecburiyetindedir. Aynı şekilde, muaf ve müsellemler olduktan sonra, bir başka yerden bağ bahçe sahibi olursa, onun da öşrünü ora sipahisine ödemek zorunda idi. Çiftlik, müsellemler oğullarına veyahut kardeşlerine ya da akrabalarından birine intikal edebilirdi. Çiftliklerin satılmasına veya değiştirilmesine izin verilmezdi (Doğru, 1990, s. 23-24). Şimdi sırasıyla XVI. yüzyılın ilk yarısında Midilli'de olan muaf ve müsellemler durumlarına bakalım ;

1- Zemberekçiler:

Bir askerî terim olarak, Kapıkulu ocaklarına dâhil olan Yeniçeri ocağının seksen ikinci cemaat ortası efradına verilen isim şeklinde tarif edilmektedir (Uzunçarşılı, Osmanlı İmparatorluğunda Kapıkulu Ocakları, 1988, s. 231). Buna da sebep "zemberek" denilen bir silah kullanmalarıydı. Bu silah ekseriya bir tetikle boşalan oluklu tahtaya merbut kurma yay ve dört köşeli, bir dirsek uzunluğunda, başparmak kalınlığında ucu demirli ve arkasında muntazam uçmasını temin için bir tüy bulunan oktan ibaretti. Bu ok gayet kuvvetli olup, zırhlı bir askeri deldikten sonra yere saplanır, nereye değse delip geçer, üç kişiyi birden öldürebilirdi. Daha ziyade bir müdafaa silahı olup, tüfeğin kabulünden evvel Osmanlı ordusunda çok iş görmüş ve sonraları büsbütün kaldırılmamışsa da, tüfeğin yeniçeriler arasında esas silah olmasından itibaren eski rağbet ve önemini kaybetmişti (Pakalın, 2004, s. 652) Zemberek kalelerin müdafaasında dahi kullanılmıştır.

Bu ortamın yayabaşısı, "zemberekçibaşı" diye anılırdı. Ocağın büyük subaylarından ve ileri ağalarındandı. "Haseki" payesinde olup terfi ederse, hasekiliğe yükselir, bazen de bir derece atlayarak "turnacıbaşı" olurdu. Yevmiyesi 25 akçe idi (Uzunçarşılı, Osmanlı İmparatorluğunda Kapıkulu Ocakları, 1988, s. 232). Bundan başka deve sırtında taşınır bir cins küçük topa da "zemberek" ve bunu kullananlara da "zemberekçi" denirdi (Pakalın, 2004, s. 652).

Midilli Sancağı'nda, 1548 tarihinde Nefs-i Midilli'de, yani Midilli merkez kazasında, bulunan Hristiyan-Rum mahallelerinde oturan 31 hane gayr-i müslim müsellemlerden 19 hanesinin, Midilli Kalesi'nde "zemberekçi" olduklarını görmekteyiz. 264. Numaralı Midilli Mufassal Tahrir Defteri'nde bu zemberekçilerin görevleri şu şekilde belirtilmektedir:

"...mezkiir Zemberekçiler hisara düşman vaki' oldukda zemberek ile yoldaşlık ederler ve mezkiir taşçılar ve zemberekçiler zikr olan hizmetlerinden gayri dahi hizmetleri budur ki,

hisarın bir cüz'ünün meremmeti vaki oldukça tamirine muavenet iderler ve bundan gayri yarıkların durduğu hazine kulesinin hâcet oldukça üzerine çorak ve toprak çıkarıp ve döşeyüp yağmur yağdıka mermer ile üzerini yuvalayıp düzeldiip hazineye damla inmekten hıfz ederler... ve dahi iskeleye mirî zift geldikde yere defnediip gemiler geldikde yerden çıkarıp gemilere tahmil ederler..." (BOATD 264, s. 80).

Görüldüğü üzere, defterde görevleri, kaleye düşman taarruzu olursa zembereklerle hizmet edecekler şeklinde izah edilmektedir. Zemberekçiler bu aslı görevlerinden başka, kalenin onarıma muhtaç yerlerinin tamiri, silah ve bazı edevâtın bulunduğu damların bakımı, mirî mallarının iskeleye indirilmesi ve gemiye yüklenmesi işlerinden de sorumluydular.

2- Taşçılar :

Midilli Sancağı'nda bulunan muaf ve müsellemlerden bir grubu da taşçılar oluşturmaktadır. 1548 tarihinde yine Nefs-i Midilli' (merkez) de bulunan gayr-i müslim mahallelerinde oturan 12 hanenin bu görevi yerine getirdiklerine dair 264. Numaralı Midilli Mufassal Defteri'nde bir kayıt vardır:

"Taşçıyan ve Zemberekçiyân der nefis-i Midillü, mezkûrlar haraçlarını verdikten sonra öşürden ve ispençeden, resm-i ganemden ve avarız-ı divanıden muaf ve müsellemlerdir ellerinde beratları vardır:

Taşçıyân:

<i>Todor İstaşno</i>	<i>seng-i Darbzen</i>	<i>adet</i>	<i>40</i>
<i>Yorgi Ekrad</i>	<i>seng-i Şayka</i>	<i>adet</i>	<i>12</i>
<i>Petrokato Yorgi</i>	<i>seng-i Şayka-i büzburg</i>	<i>adet</i>	<i>6</i>
<i>Papa Nikola</i>	<i>seng-i Prangı</i>	<i>adet</i>	<i>30</i>
<i>Dihami Papa</i>	<i>seng-i Badaluşka</i>	<i>adet</i>	<i>6</i>
<i>Palologo Aleksandro</i>	<i>seng-i Badaluşka-i küçük</i>	<i>adet</i>	<i>25</i>
<i>Manola Yorgo</i>	<i>seng-i Badaluşka-i küçük</i>	<i>adet</i>	<i>30</i>
<i>Ayasitoli Hukola</i>	<i>seng-i Darbzen</i>	<i>adet</i>	<i>40</i>
<i>Polah Aleksandro</i>	<i>seng-i Badaluşka</i>	<i>adet</i>	<i>12</i>
<i>Cem'an</i>		<i>adet-i seng</i>	<i>1424</i>

zıkr olan taşları her üç ayda bir cem'ediip kal'aya teslim ederler..." (BOATD 264, s. 80).

Yukarıdaki kayıttan da anlaşılacağı gibi, isimleri sayılan hane reisleri, karşılarında yazılı bulunan kale topunun çeşidine göre, yapmak zorunda oldukları top güllesinin sayısı da belirtilmiştir. Bunlar, bu taş gülleleri senede üç aylık dilimler halinde toplam 1.424 taş gülle olarak kaleye teslim etmek zorundaydılar. Taşçılar bu görevlerinden başka, aynı zemberekçiler gibi, kalenin onarıma muhtaç yerlerinin tamiri, silah ve bazı edevâtın bulunduğu damların bakımı, mirî mallarının iskeleye indirilmesi ve gemiye yüklenmesi işlerinden de sorumluydular.

3- Sarnıççılar :

1548 tarihinde Midilli Sancağı'nda karşılaştığımız muaf ve müssellem olan haricî gruplardan birisi de, Midilli kalesinde görev yapan 40 nefer Müslüman idi ve bunlar da Nefs-i Midilli'nin müslümanlarla meskûn mahallelerinde ikâmet ediyorlardı. Görevleri 264. numaralı Midilli Mufassal Tahrir Defteri'nde şu şekilde dile getirilmektedir:

“Cemaat-i hâriciyân an-müslümanân-ı nefsi-i Midillü, yekûn neferen 40, zıkr olan kırk nefer müslümanân hisar hizmetin eder ve hizmetleri mukabelesinde avârzdan muaf olalar deyü merhûmân- ı mağfurân Sultan Bayezid ve Sultan Selim Han aleyhümü'r-rahme ve'l gufrândan ellerinde ahkâm-ı şerifleri olup, hûn-i tefişte hizmetleri kendülerinden ve ehl-i vukûfdan suâl olundukda, Midüllü kal'asında vaki olan sarnıca yağmur vâki oldukda mezkur sarnıca varan su yollarını ayrılayıp pâk edüp sıyla tamam memlû ederler deyü cevap verdiler ve dahi ellerinde ahkâm-ı şerifleri olmağın ber vech-i meşrûh defter-i cedit-i Hakanî'ye kaydolundu” (BOATD 264, s. 73).

Yukarıda ki kayıttan da açıkça anlaşıldığı gibi bu 40 nefer müslüman, Midilli Kalesi'ne su depolayan sarnıcı, yağmur yağdığında temizlemek, sarnıca gelen suyollarını temiz tutmak ve sarnıca su doldurmak şeklinde ifade edilmektedir. Bunlar, yaptıkları bu hizmetler karşılığında avarz vergisinden muaf tutulmuşlardır. Ayrıca anlaşılmaktadır ki, *sarnıççılar* bu görevlerini çok eski zamanlardan, ta Sultan II.Bayezid ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinden beri sürdürmektedirler, zira ellerinde görevli olduklarına dair hükm-i şerif vardır.

4- Vigileciler :

Özellikle kıyı sancaklarında ve adalarda kullanılan bir tâbir vardır: “*vigile beklemek*”. Korsanlığın ve kıyı haydutluğunun çok yaygın olduğu dönemlerde, yerleşik ada veya kıyı sâkinlerinden oluşturulan bir gözcü nöbetçiler grubu vardı ki, bunlara “*vigileciler*”, yaptıkları vazifeye de “*vigile beklemek*” deniyordu. Vigileci şeklinde isimlendirilen bu kimseler belli nöbet yerlerinde, özellikle de denizden en çok gelebilecek korsan saldırılarının olabileceği muhtemel sahil noktalarında bir nevi “sahil güvenlik” görevi yapıyorlardı. Bunlara “*geçitbân*” da denilirdi (Sertoğlu, 2013, s. 120) ve bazı vergilerden ya da hizmetlerden muaftılar. 955/1548 tarihinde aynı şekilde Midilli Sancağı'nda, kıyı şeridinde bulunan Herse nahiyesine bağlı Mavredozyo ve Ayarini karyelerinde meskûn 35 nefer “*vigile beklemek*” ile görevlendirilen şahıslara rastlıyoruz, fakat bunların gayr-i müslimlerden mi yoksa Müslümanlardan mı seçildiğini bilemiyoruz zira, 1548 tarihli Mufassal Tahrir Defter'de isimleri verilmemiş sadece görevlerini belirten bir fermanan kayıt düşülmüştür (BOA TD 264, s. 45). Defterdeki kayıta aynen şöyle denmektedir :

“ Vigileciyân der karye-i Herse ve Mavredozyo ve Ayarini..... didebân-ı vigileciyan an karye-i mezkûrîn ber mucceb-i ferman-ı hümayûn neferân 35 zıkr olan vigilecilerin ba'zı gündüz ba'zı gece bekleni gelmişdür feammâ mezkûr vigileleri bekleyenlerin üzerlerine daimü'l vakt ... olup vigile bekleyenler vigile yerlerin hâli koymayub tamam hıfz u hirâset üzere olub gaflet üzere olmamağ için ve dahi derya kenarında ...yerler ki, haramî levendleri pinhân olacak yerleri ale's-sabah yoklayub görüp gözetmek için hizmet-i mezbureye yine mezkûr Herse ve mavredozyo ve Ayarini nam karyeler reyalarından otuzbeş nefer kimesne tayin olunup her birinin üzerlerinde didebân-ı vigileciyân deyü işaret olmuştur iş bu otuzbeş nefer kimesneler atlarıyla ve yaraklarıyla her vakit mahall-i mezkûrîni görüp gözetmekten hali

olmayalar bu hizmetleri mukabelesinde öşürlerin ve mersûmâtların ve avarızların verdiklerinden sonra mücerred kürekçi yazılmaktan muaf olmak üzere pâye-i serîr-i âlâyâ arz olunup atabe-i ulyâdan dahi vech-i meşrûh üzere defter-i cedid-i hakanîye kayd edesün deyü ferman olunmağın ber mucceb-i ferman-ı âli defter-i cedîd-i hakanîye kayd olundu her gün benevbet dörder ve beşer kişi bekleyüp hıfz ü huraset üzere olalar”

5- Azablar (Azebler) :

“Azab” veya “Azeb” şeklinde nasıl telaffuz olunursa olunsun kelime anlamı itibariyle “evli olmayan veya henüz evlenmemiş bekar erkek” anlamındadır (Pakalın, 2004, s. 384). Anadolu Beyliklerinde donanma hizmetinde kullanılan askere bu isim verildiği gibi, Osmanlılarda eyalet askerinden hafif piyadeye de bu isim verilmiştir (Uzunçarşılı, Azeb, 1942, s. 81). Osmanlılarda azablar, yeniçeri teşkilatından önce kurulmuş ve hafif okçu olarak orduya katılmıştır. Daha sonraki dönemlerde de öncü kuvvet mahiyetinde savaşa katılan azablar, Türkler arasından ve belirli avarız haneleri karşılığında vilayetlerden kefilli olarak mahalle imamları ve kethüdalrı tarafından toplanırdı. Azab alınacak kimselerin güçlü kuvvetli ve savaşabilecek kabiliyete sahip olması, ayrıca isimlerinden de anlaşılacağı üzere bekâr gençlerden seçilmesi gerekmektedir⁴.

Azablar, “kara ve deniz azabları” olmak üzere ikiye ayrılıyorlardı. Kara azabları, XVI. yüzyılın ortalarına doğru kale muhafazasında kullanılmaya başlanmış ve böylece maaşlı bir sınıf haline gelmeye başlamıştır. “Kale azabları” ismiyle bilhassa hudut kalelerinde muhafızlık ederlerdi (Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, 1994, s. 287). Kale azablarının mevcudu kalelerin önemine göre değişiyordu. Midilli Sancağı'ndan örnek verecek olursak, Nefs-i Midilli'de 1548 tarihinde, Midilli Kalesi'nde, kaleyi savunmak üzere 94 nefer azab askeri vardı ve bunlar Midilli kazasının İslam mahallelerinde oturan Müslümanlar idi (BOA TD 264, s. 72). Azablar, yeniçerilerde ve diğer ocaklarda olduğu gibi “orta” adı verilen gruplara ayrılıyor ve her ortanın başında “reis”, “odabaşı” ve “bayraktar” bulunuyordu. Bütün ortaların idaresi de “azablar ağası” ve “kâtip”in elinde idi. Azab Ağası, azabların başkumandanı demektir, “kâtip” ise azapların isimlerini ve tahsisatlarını kaydederdı. Kara azabları, kale muhafızlığından başka zaman zaman “köprücülük” ve “lağımçılık” hizmetlerinde de kullanılmışlardır. Deniz azabları, görev yaptıkları yerlere göre, “Tersane-i Amire azabları” ve “Donanma azabları” olarak ikiye ayrılıyorlardı. Donanma azablarının bölükbaşısı olan reis, onların kumanda ve idaresiyle görevliydi ve terfi edince, “harc-ı hassa reisi” (kaptan) olurdu. Reislğe yükselen bir azab, kaptan olmazsa sırasıyla terfi ederek “vardıyanbaşı”, “hünkâr gemisi reisi” olur ve Tersane-i Amire Kethüdalığı'na yükselirdi. Deniz azabları kadırgalarda, paşa gemilerinde, mavnalarda, kalitelerde, top, taş ve at gemilerinde azab neferi ve reisi olarak buldukları gibi yelkenci, nöbetçi ve kürekçi olarak da bulunuyorlardı.

6- Kürekçiler :

XVI. yüzyılda büyük bir gelişme kaydeden donanmanın, kürekçi ihtiyacını karşılamak için, çok sayıda insana ihtiyaç vardı. Katip Çelebi'nin belirttiğine göre, Kanûni'nin 1537 yılında İtalya ve Adriyatik Seferi'ne ülkenin muhtelif yerlerinden toplanmış, 30.000 kürekçinin ve 1574'deki Halkulvâd Seferi'nde ise 48.000 kürekçinin hizmette bulunduğu anlaşılmaktadır (İpşirli, 1995, s. 205). Bundan başka nakliye için kullanılan gemilerde de kürekçiye ihtiyaç vardı.

⁴ Azab için ayrıca bkz. İdris Bostan, “Azab”, *DİA*, C.IV, s. 312; Abdülkadir Özcan, “Osmanlı Askerî Teşkilatı”, *Osmanlı*, C.VI, s. 553.

Bu konu ile ilgili, 955/1548 senesi Safer ayında, Midilli Sancağı'nın bu tarihte, yeni tahririni yapan "Cezayir Timarları Kethüdası" Sinan'a gönderilen bir fermanla; Midilli kadısının "dergah-ı mu'allâ" ya bir mektup göndererek, korsan taifesinden korunmak için, kayıklara kürekçi lazım olduğunu, kürekçi yazılmak istendiği halde, avarızdan ve kürekçi olmaktan muâfiyet talep eden 750 hâne içerisinde, 300 hânenin kürekçi olarak yazılması ve deftere kaydedilmesi gerektiği emrolunmuştur⁵.

Kürekçi ihtiyacı, imparatorluğun gelişmiş yıllarında, avârz vergisi nevinden kürekçi toplanması, forsa, suçluların kürek cezasına mahkûm edilmesi ve bir de kendi isteği ile gönüllü olarak kürekçi olanlar şeklinde, dört kaynaktan sağlanmaktaydı.

Katip Çelebi, 1501'deki Midilli Seferi'nin, avârz ve kürekçinin vergi olarak reayaya konulmasına sebep olduğunu ve bunun daha sonra âdet olarak her yıl alındığını bir rivayet olarak vermekte ise de daha önceleri de söz konusu verginin mevcut olduğu şüphesizdir (İpşirli, 1995, s. 205).

Kürekçi tedariki için, devletin uyguladığı sisteme göre, ekseriyetle yirmi hânedeki bir olarak, donanma için kürekçi alınır, geri kalan on dokuz hâne ise, bu kürekçinin, altı aylık iâşesini karşılayacak para verirdi. Bu suretle, maliyede 50.000 hane "avârz hanesi" olarak kürekçilere tahsis edilmişti. Dolayısıyla elde edilen 150.000 kuruş maaş olarak, toplanan kürekçilere verilir (Uzunçarşılı, Osmanlı İmparatorluğunda Merkez ve Bahriye Teşkilatı, 1988, s. 482).

Avârz vergisi, reayadan alınan avârz akçesi ve her yirmi haneden bedenî olarak avârz vergisi yerine hizmet ettirilen bir kürekçi için, deniz mevsimi başlamadan evvel Divan-ı Hümayun'dan, kadılara, kürekçilerin ve avârz hanelerinden toplanan avârz akçelerinin, "nevriz" dan evvel; akçelerin İstanbul'a, kürekçilerin ise belirtilen yere gönderilmeleri hususunda, bağlayıcı emirler gönderilmiştir⁶. Hatta kendilerine verilen süre zarfında, bu işlemleri yetiştiremeyen kadılara yazılan uyarı yazılarında, akçe ve kürekçileri hemen gönderemedikleri takdirde, görevlerinden azille yetinilmeyip, idam edileceklerine dair sert bir ifade kullanılmıştır⁷.

Savaşlarda, XV. ve XVI. yüzyıllarda, bütün Akdeniz ülkelerinde harpte yakalanan esirlerden faydalanılmış, esirlerin kaçmamaları için çok sıkı tedbirler alınmıştır. Esirler, kaçmalarının önlenmesi için, birer ayaklarından buldukları yere bağlanırlardı. Kürek cezasına mahkûm mücrimler de, aynı muameleyi görürlerdi. Savaş zamanlarında, forsalar tam olarak güvenilirmediğinden, hatta çoğu zaman tehlikeli durumlarda da kendilerine cebren dahi iş gördürülemediğinden, gemilerde kürek çekenlerin ancak yarısı forsalarından öbür yarısı Müslüman kürekçilerden seçilirdi (Sertoğlu, 2013, s. 115). Gemilerde mükellefiyetle (avârz vergisi) ve gönüllü (parayla) olarak kürek çekenlerle, forsalar karışık olarak oturtulur ve bu suretle emniyet sağlanır. Forsaların ayaklanmasına veya savaş sırasında küreklerini düşmanın işine yarayacak şekilde kullanmalarına mani olunurdu (Sertoğlu, 2013, s. 196).

⁵ "Kıdvetü'l emâcid ve'l ekârim, câmi'ül mehâmidü ve'l ekârim el-muhtassu bi-mezîd-i inâyeti'l-Meliki'l-Mennân; Midilli Sancağı'nı müceddeden kitabet edîp hâliya Cezayir Timarları Kethüdası olan Sinan dame mecdühü tevkî'-i refî-i hümayûn vasil olıcak ma'lûm ola ki, hâliya Midilli Kadısı dergah-ı muallama mektup gönderip haramî levendlerden hüfz ve hureset için kayıklara kürekçi olmağa avârzdan ve kürekçiden muâfiyet ile arz eyledikleri yedi yüz elli yedi haneden olmasın emr edüp buyurdum ki; hükm-i şerifim varıcak emrüm üzere tayin olunan üç yüz haneyi hudmet-i mezbure için yazıp deftere kayd eylesin. Şöyle bilesin alamet-i şerife itimad kalasın. Tahrîren fi evasıt-ı şehri Safer sene hamsin ve tis'a miye", TD 264, s. 7.

⁶ BOA MD, 36, 56/165, "...maliye tarafından gönderilen emrüm mücibince taht-ı kazanuzdan ihracı fermanım olan kürekçileri ihraç idüp ve avârz akçesin cem'u tahsil eyleyip gönderesin".

⁷ BOA MD.36, 192/517, "...tehir eylemeyip sabıka mâliye tarafından gönderilen ahkâm-ı şerife mucibince ihracı ferman olunan kürekçileri ale't-tâ'cil ihraç eyleyip getirip teslim eylemeyince olmayasın şöyle ki bu def'a dahi ihmaliniz ola azille itîfa olunmayup sîyâset olursuz..."

Forsalara güvensizlik ve zor zamanlarda iş yaptırılmaması Mühimme kayıtlarına da geçmiştir. H. 967/ M. 1560'da Piyale Paşa'ya gönderilen hükümde ticaret gemilerini korumak ve Osmanlı Devleti'nin sahil güvenliğini sağlamakla görevlendirilen "donanma reisi", açıkça forsalara güvenmediğini "kâfir kürekçiler vefa etmeyüp müsliman kürekçi lazımdır" şeklinde ifade edip, ulûfeli (gönüllü) Müslüman kürekçi talep etmiştir⁸.

Muhtelif suçlardan mahkûm olmuş bazı mücrimler cezalarını, hapishanelerde ve kale bentlerde değil de, donanma gemilerinde kürekçi olarak çekerlerdi. XVI. asır ortalarından itibaren, gittikçe artarak bu yola müracaat edildiği, hatta batıda kürekle çekilen gemilerin rağbetten düşerek, daha mütakâmil gemilerin yapıldığı dönemlerde bile, Osmanlı ülkesinde, hâlâ kürekle çekilen gemilerin kullanıldığı, bu sebeple kürekçiye daha sonraki devirlerde de ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

Kanuni'nin son yılları ile II. Selim (Sarı) ve III. Murad devirlerine ait Mühimme Defterleri'nde, kürek cezasına ait birçok hüküm bulunmaktadır. Biz bunlardan çalışmamızın konusu olması dolayısıyla, sadece Midilli Sancağı ile ilgili olanları değerlendirdik.

Kürek cezası ile ilgili hükümler, bir semtin kadısına⁹ ve sancakbeyine¹⁰ ayrı ayrı hükümler olarak gönderildiği gibi, hem kadıya hem de sancakbeyine¹¹ veya birkaç semtin kadılarına¹² veya beylerine¹³ müştereken gönderildiği de olmuştur. Kürek cezasını gerektiren suçlar genel manada fermanlarda şu şekilde geçmektedir. H. 976/ M.1568'de Edremit, Midilli ve Molova Kadıları'na şu hususları içeren bir hüküm gönderilmiştir. Söz konusu hükümde, idama mahkûm olanların haricinde reayanın huzurunu bozucu suçlar işleyenleri zincire vurarak isimleri ve sicil suretleriyle küreğe konulmak için güvenilir adamlarla, İstanbul'a gönderilmeleri istenmiştir. Aynı fermanla ilgililere, kendi hallerinde olan reayaya zarar verilmemek ve fesat ehlini himayeden şiddetle kaçınmaları istenmiştir¹⁴. Yukarıda açıklandığı üzere, suçlular İstanbul'a gönderildiği gibi, yerel mahkemelerce muhakeme edilir ve suçlu bulunursa hapsedilir ve sicil sureti İstanbul'a gönderilirdi. Kadıasker, mücrimin kürek cezasına çarptırılmasına karar verirse, fermanla, nerede küreğe konulacağı bildirilir ve güvenilir adamlarla mücrim, küreğe konulacağı sancağa gönderilir ve teslim edildiğine dair, sancak beyinden "temessük" alınarak, İstanbul'a gönderilirdi¹⁵.

⁸ BOA MD, 3, 511/1517, "... kâfir kürekçiler vefa itmeyüp müslimân kürekçi lazımdır. Anların dahi ulûfeleri virilmek...".

⁹ BOA MD, 3, 246/708, "Bigadiç kâdisına hüküm... imdi mezbûru küreğe konulmak için Midillü sancağı beği kadvetü'l-ümerâi' kiram Mustafa dame izuhüya gönderilmesin emr idüp..."; Nihat Karaduman, a.g.t., s. 54.

¹⁰ BOA MD, 3, 315/923, "Biga sancağı beğine hüküm... Midillü sancağı Beği Mustafa dame izuhü südde-i sa'âdetüme âdem gönderüp yanında kalan mücrim gemisinin mücrimleri noksân üzere oldugın i'lâm itmeğın küreğe müstahakk olan mücrimlerden gönderilmesin emr idüp..."; aynı konuda bk. BOA MD, 6, 198/418.

¹¹ BOA MD, 36, 292/775, "Midillü sancağı beği ile kâdisına hüküm ki hâlâ Karacalu (?) Kâdisi mektup gönderüp kaza-i mezburda İmâm Abbas Fakih nâm kimesne Bergama ve nevâhi-i Bergama kâdilıklarına sâbika yasakçı olan Abdurrahman oğlum Mehmed'in küreğe virilmek icâb ider cürmü kâbil olmadıgın..."; aynı konudaki diğer hüküm için bk. BOA MD, 62, 37/82.

¹² BOA MD, 8, 970/2682, "Edremit ve Midilli ve Molova kâdılarına hüküm... küreğe gönderdüğünüz mücrimler pir ü ma'lül olmayup hidmete kâdir tüvânâ kimseler olmak gerekdir. Ehl-i garaz sözüyle bî günah kimesneyi iftira ve bühtan olmaktan ve mübaşirin ve gayriden bu bahane ile kimesneden ahz u celb olunmaktan ziyade hazer eyleyesün...".

¹³ BOA MD, 60, 186/435, "Sğla beğine hüküm... gemilerine lâzım olan kürekçi ve yât u yarağ vesâ'ir mühimmâtı tedârik idüp deryâ el verdiği mevsimde müşârün ileyhün yanına varmak fermânım olmuşdur... "Bu hükmün birer sûreti, Sakaz, Midillü, Kocaili, Biga, İnebahtı, Ağrıboz, Karlülü, Mizistre, Antalya, Magosa, Gürne, Menteşe sancakbeylerine de gönderilmiştir".

¹⁴ BOA MD, 7, 970/2682 "...Kısâsa müstahakk olmayup kat'ı te'dib habse müstahakk olanları ve memlekete muzır olup re'âyânın tefrikasına sebep olan zalemeyi dahi haps idüp her kâdiluktan kaç neferâtı isimleriyle defter eyleyüp ve kendileri der - zencir idüp küreğe komak için İstanbul'a gönderesin".

¹⁵ BOA MD, 3, s. 246/708, "... emrün üzere mezkûru yarar "âdemlere koşup müşârün ileyhe gönderesin ki küreğe konula ammâ alup giden âdemlere tenbih eyleyesün ki yolda onat zabt u hüfz ebyeyüp gaybet idürmekden hazer ideler ve müşârün ileyhe varup teslim olunduğına mezbûrdan temessük alup südde - i sa'âdetüme gönderesin".

Kürek cezasına çarptırılacak olanların, ihtiyar ve hasta kimseler olmayıp, hizmet görebilecek genç mücrimler olmasına fermanlarda dikkat çekilmiştir¹⁶. Bir başka dikkat gösterilmesi gereken özellik de, iyice araştırılmadan ve suçu tespit edilmeden kimsenin küreğe konulmaması istenilmektedir¹⁷. Hatta mahallî mahkemeler, muhakeme edip kürek cezasına çarptırdıkları suçlunun dosyasını Divân-ı Hümayun'a gönderdiğinde, Kazasker, suçlunun sicilini kontrol edip küreğe konulmasını gerektiren bir durum görmezse suçlunun kürekten ıtlâğına hükmederdi ve kürekten ıtlak olduğu için suçludan para alınmamasını emrederdi¹⁸.

İncelediğimiz hükümlerden anlaşıldığına göre, kürekçiye ihtiyacı olan “*derya beyleri*”, merkeze durumlarını arz ederek, kürekçi istemekte ve Divân-ı Hümayun da, muhtelif sancaklara gönderdiği hükümler de, idama mahkûm olmayan diğer suçlulardan, ihtiyaç sahibi derya beylerine kürekçi gönderilmesini ve gönderdikleri kürek mahkûmlarının sayılarını, isimlerini ve suçlarını bildiren bir defter tutup, İstanbul'a göndermelerini emretmiştir¹⁹. Hükümlerden anlaşıldığına göre, Midilli Beyi'ne, kürekçi olarak, Biga²⁰ Karesi (sancağı ve kazaları)²¹ Midilli²² sancakları ve Edremit²³ Menemen²⁴ Bergama²⁵ Ayazmend²⁶ Tuzla²⁷ ve Soma²⁸ kazalarının mücrimleri gönderilmekteydi.

1578 yılında Midilli Beyi'ne gönderilen hükme göre, sefer vakti gereken kürekçi toplanmadığı zaman, bu ihtiyacın giderilmesi için, gerekirse kalelerde görevli olan azap ve topçulardan da kürekçi olarak istifade edilirdi²⁹.

¹⁶ BOA MD, 7, 970/2682, “... küreğe gönderdiğiniz mücrimler pîr ü ma'lûl olmayup hudmete kâdir tûvânâ kimseler olmak gerekdir...”.

¹⁷ BOA MD, 7, 970/2682, “... ehl - i gazez sözüyle bî günâh kimesneyi iftirâ ve bühtân olmaktan mübâşîrin ve gayriden bu bahâne ile kimesneden ahz u celb olunmaktan ziyâde hazer eylesesün...”.

¹⁸ BOA MD, 30, 77/183, “Midilli Sancağı Beğine hüküm ki, hâlâ Südde - i sa'âdetüme sicil sûretleri gönderilip Ali bin Mustafa ve Hasan bin Mustafa ve Mûsâ bin Nurullâh ve Ferhad ve Ramazân bin İbrâhîm ve Mustafâ bin Arab Çingâne ve Ali ve Ramazân bin İbrâhîm ve Hasan bin Mustafâ ve Ahmed bin Abdî ve Yunus bin Mehmet ve Cârullâh bin Hüseyin nâm kimesneler için ehl - i fêsâdlardır küreğe konulup hâlen ol sicillere nazar olduğunda küreğe istihkâkları olmadığı zâhir olmağın kürekden ıtlâk olunmaların emr idüp.../kürekden ıtlâk olundu diyü mukâbeledde mezkûrlardan kimesneye bir akçe ve bir habbe aldırmaıyasn...”.

¹⁹ BOA MD, 3, 315/923, “Midilli Sancağı Beği Mustafâ dâme ızzuhû südde - i sa'âdetüme âdem gönderüp yanında kalan mücrim gemisinin mücrimleri noksân üzre olduğun i'lâm itmeğın küreğe müstahakk olan mücrimlerden gönderilmesin emr idüp.../ ne mikdâr nefer mücrim irsâl idüğün isimleriyle ve cerîmelerıyla defterin bile gönderesin.”; aynı konuda bk. BOA MD, 62, 37/82; MD, 62, 151/336; BOA MD, 73, 119/273.

²⁰ BOA MD, 3, 315/923, “Biga sancağı beğine hüküm ki... Kıdvetü'l ümrerâ'l kirâm Midilli Sancağı Beği Mustafa dâme ızzuhû südde - i sa'âdetüme âdem gönderüp yanında kalan mücrim gemisinin mücrimleri noksân üzre olduğun i'lâm itmeğın küreğe müstahakk olan mücrimlerden gönderilmesin emr idüp...”.

²¹ BOA MD, 62, 37/82, “Karesi Beğine hüküm ki... hâlâ Midilli Beği İbrâhîm mektûb gönderüp taht - ı kazâuzda hurde cerâ'imi vâkı' olan bi-hasebi - ş - şer' katle müstahakk olmayanlar şimdîye değın Midilli Beği'nin gemisine mücrim virüle gelmeğın hâlyâ dahi taht - kazâuzda ânun gibi hurde cerâ'imi sâbit olanların fêsâd ve şenâ'ati sicill olduktan sonra kendü gemisine mücrim virilmek...”.

²² BOA MD, 7, 970/2682, “Edremit ve Midilli ve Molova kâdılarına hüküm ki... emr - i şerifim ne vechile sâdır olursa mücibiyle amel eylesesün ve küreğe gönderdiğiniz mücrimler pîr ü ma'lûl olmayup hudmede kâdir tûvânâ kimseler olmak gerekdir ehl - i gazez sözüyle bî günâh kimesneyi iftirâ ve bühtân olmaktan ve mübâşîrin ve gayriden bi bahâne ile kimesneden ahz u celb olunmaktan ziyâde hazer eylesesün...”.

²³ BOA MD, 7, 970/2682.

²⁴ MD, 62, 151/336, “Menemen ve Bergama Ayazmend ve Tuzla kâdılarına hüküm ki taht - ı kazâuzda zuhûr idüp bi'l - fi'l ele gelmiş ve fêsâd ve şenâ'atı sâbit ve sicill olmuş ki salb ü sıyâset müstahakk olmayan anun gibiler Midilli Beği Hüseyin dâme ızzuhûya teslim olup küreğe virilmek emr idüp...”.

²⁵ BOA MD, 62, 151/336.

²⁶ BOA MD, 62, 151/336.

²⁷ BOA MD, 62, 151/336.

²⁸ BOA MD, 73, 119/273, “Ayazmend ve Bergama ve Edremit ve Soma kâdılarına hüküm ki hâlâ Midilli Sancağı beği olan Murad dâme ızzuhû südde - i sa'âdetüme mektûb gönderüp bu ana gelince taht - ı kazâuzda olan mücrimler Midilli beği olanlara virülü gelmişdir diyü düşen mücrimler olgeldüğü üzre kendüye gönderilmek...”.

²⁹ BOA MD, 36, 65/198, “...azeblerinden ve topçularından birkaç nefer yararları küreğe ta'yîn idüp...”.

Kürek cezasına mahkûm edilenler, suçlarının çeşidine göre bir süre sonra serbest bırakılmaktaydılar. Bu serbest bırakılma, Divan-ı Hümayun tarafından Midilli Beyi'ne mücrimin ismi ve gerekirse işlediği suçlar da zikredilerek, bir belge yazılarak sağlanırdı³⁰.

1588 senesinde Midilli Beyi'ne yazılan hükme göre, mücrimler serbest bırakılırken, buldukları mahalden bazı güvenilir insanlar, kefil olmakta ve bu kefiller, mücrimlerin tekrar suç işleyemeyeceğine, eğer yeniden suç işlerse, yakalanmalarına kefil olmaktadır³¹.

XVI. ve XVII. Asırlarda, ocaklık kürekçinin ihtiyacı karşılayamadığı zamanlar ve bilhassa sefer senelerinde, gönüllü kürekçi olmak isteyenlerden bedel ile kürekçi tutulmaktaydı. Ocaklık kürekçiden farklı olarak, bedel ile tutulan "hod-girifte" kürekçiler, kendi istekleriyle geliyorlardı (Bostan, 1992, s. 204). Nitekim 1560 senesinde Kıbrıs'ın fethi için hazırlanan donanmanın reisi, kâfir kürekçilere güvenmediği için, ücret karşılığında, Müslüman gönüllü kürekçi talep etmiştir³². Gönüllü kürekçilerin ücretleri maliye tarafından ödenirdi³³.

Sonuç

XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin pek çok kara eyaleti vardı, ama Akdeniz-Ege adalarını içine alan Cezayir-i Bahr-i Sefid ya da diğer bir adlandırmayla Kaptan Paşa Eyaleti'nin ayrı ve özel bir yeri vardı. Bu ayrıcalık bu eyaletin sancaklarının büyük bir kısmının adalardan meydana gelmesinden kaynaklanıyordu. Bu ada sancaklarından birisi de Midilli adası idi. Ada sancaklarında güvenlik için bir kale ve bu kalede bir askeri garnizon bulunuyordu. Fakat bu askerlerin her türlü işe yetişmeleri hem sayı hem de vasıfları bakımından yetersiz kalmalarına sebep oluyordu. İşte bu yüzden, üst yönetim, ada ahalisinden gönüllü bir kısmını, ada sancağında geri hizmetleri görmeleri ve güvenliğe yardımcı olmaları için, vergilerden muaf olmaları karşılığında vazifelendiriyordu. Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, bir kez daha özetleyecek olursak, Midilli'de görevli geri hizmet gurupları ve görevleri şunlardan oluşuyordu: 1- Zemberekçilerin kaynaklarda belirtildiğine göre görevleri, kaleye düşman taarruzu olursa zembereklerle hizmet edecekler şeklinde izah edilmektedir. Zemberekçiler bu aslî görevlerinden başka, kalenin onarıma muhtaç yerlerinin tamiri, silah ve bazı edevâtın bulunduğu damların bakımı, mirî mallarının iskeleye indirilmesi ve gemiye yüklenmesi işlerinden de sorumluydular. 2- Taşçılar, kaynaklarda isimleri sayılan hane reisleri, isimleri karşısında yazılı bulunan kale topunun çeşidine göre, yapmak zorunda oldukları taştan top güllerini sayısı kadar teslim etmekle yükümlü idiler. Bunlar, bu taş güllerini senede üç aylık dilimlerde Midilli kalesine teslim etmek zorundaydılar. Taşçılar bu görevlerinden başka, aynı zemberekçiler gibi, kalenin onarıma muhtaç yerlerinin tamiri, silah ve bazı aletlerin bulunduğu damların bakımı, devlet mallarının iskeleye indirilmesi ve gemiye yüklenmesi işlerinde de vazifelidiler. 3- Sarnıçılar, Midilli Kalesi'ne su depolayan sarnıcı, yağmur yağdığında temizlemek, sarnıca gelen suyunu temiz tutmak ve sarnıca su doldurmakla görevliydi. 4- Vigileciler, belli nöbet yerlerinde, özellikle de denizden en çok gelebilecek

³⁰ BOA MD, 4, 41/425, "Midilli gemisinde kürekde olan Sivrekli Emir Mehmed nâm kimse itlâk olunmak buyruldu".

³¹ BOA MD, 62, 146/323, "... nâm yeniçeriye nefsine ve zemân - ı talebinde ihzârına kefil...".

³² BOA MD, 3, 511/1517, "Piyâle Paşa'ya hüküm ki mektûb gönderüp küffâr - ı hâksârın kırkbeş pâre kadırgası olup yirmi üç pâresi müretteb donanup bi'l - fi'l deryâlara girmek üzere olup bâkisinin kürekçileri olmadığı ecilden şöyle kalup ihtimâldir ki donanma -yı hümayûn içeri girdiği zemânda zikr olunan kadırgalarını donatmak için ba'zı yirlere zarar u gezend irişdüreler bu takdîrde Rodos ve Mısır kadırgalarından yirmi beş pâre kadırga donadup bi'l - fi'l deryânın mevsimi geçtiği zemâna değin muhâfaza olunması münâsib görülsünce Koaîli veyâhüd Midillî ve Rodos sancakları beğlerinden birisi baş ve buğ ta'yin olup ve kâfir kürekçiler vefâ itmeyip müslimân kürekçi lâzımdır onların dahi ulûfeleri virilmek husûsiyyün emr - i şerîfîm virilmesin arz eylemişsin..."

³³ BOA MD, 3, 511/1517, "... lâzım olan kürekçisin dahi tedârik idüp defterin göndere ki ulûfeleri virile ve hâliyâ anda olan akçeden dahi havâle olup mâliyye tarafından hüküm gönderilmişdir..."

korsan saldırılarının olabileceği muhtemel sahil noktalarında bir nevi “sahil güvenlik” görevi yapıyorlardı. 5- Azablar, Midilli kalesinde gönüllü olarak askerlik yapan bekar gençlerden oluşuyordu. Bunlar askerlikten başka ihtiyaç halinde lojistik hizmetleri de yapıyorlardı. 6- Kürekçiler ise kayıklarda kürek çekmekle görevliydi.

Kaynakça

- [1] BOA TD (Tapu Tahrir Defteri) 264, BOA MD 3 (Mühimme Defteri), 511/1517, 246/708, 315/923, MD 4 41/425, MD 8, 970/2682, 970/2682, MD 36, 56/165, 192/517, 292/775, 65/198, MD 60 186/435, MD 7 970/2682, MD 30 77/183, MD 62 37/82, 151/336, 146/323, MD 73 119/273.
- [2] Bostan, İ. (1992), Osmanlı Bahriye Teşkilatı XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay.
- [3] Doğru, H. (1990), Osmanlı İmparatorluğunda Yaya Müsellem ve Taycı Teşkilatı, İstanbul, Eren Yay.
- [4] İnalçık, H. (1993), Osmanlılarda Raiyyet Rüsumu. H. İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi, İstanbul, Eren Yay.
- [5] İpşirli, M. (1995), XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler, İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi, ss. 210-216.
- [6] Pakalın, M. Z. (2004), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (Cilt I). Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
- [7] Sertoğlu, M. (2013), Osmanlı Tarih Lugati, İstanbul, Enderun Yay.
- [8] Uzunçarşılı, İ. H. (1942), "Azab" maddesi, İslam Ansiklopedisi (Cilt II, s. 81), Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
- [9] Uzunçarşılı, İ. H. (1988), Osmanlı İmparatorluğunda Kapıkulu Ocakları (Cilt I), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay.
- [10] Uzunçarşılı, İ. H. (1988), Osmanlı İmparatorluğunda Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Ankara Türk Tarih Kurumu Yay.
- [11] Uzunçarşılı, İ. H. (1994), Osmanlı Tarihi (Cilt III/2), Ankara, Türk Tarih Kurumu.